

A másik művét 1823-ban írta. Címe: *Bessenyei Boldisár újabb munkátskái, melyeket gyűjtött az örök életre, az Ur Jézusnak hathatos ditsőséges kegyelme által, az Isten lelkének reá való lehellése által Gáván 1823-dik esztendőben, 15-dik Aprilisban.* Csupa hálaadás az egész füzet. Alkalmi énekében a prózát váltogatja verssel.

Elmélkedik a helyes gondolkozásról, a hitről, Isten szeretetéről stb.

Júniusban újabb füzetbe kezd: *Bessenyei Boldisár munkátskája* címmel. Ebben is az isteni kegyelemről, a szent lélekről, a Krisztusról elmélkedik prózában, de prózája olykor versebe csap át. 52 levélből, 104 lapból áll e füzet; egy tízéves gyermek vallásos érzése töltötte meg sorokkal.

Mi lett aztán később e vallásos költőnek induló versírőből, nem tudjuk. Széll Farkas mint IV. Boldizsárt említi a családból.

GULYÁS JÓZSEF.

SZÁSZ KÁROLYNAK SZEMERE MIKLÓSHOZ INTÉZETT LEVELEI. (1860—1877.)

(Első közlemény.)

Az itt közölt levelek abból a levélgyűjteményből valók, amelyeket 1897-ben kaptam Payzsoss Andor akkori zemplénavármegyei árvaszéki elnöktől, Szemere Miklós vejétől. A levélgyűjteményt felhasználtam *Szemere Miklós életrajza* című munkámban (1897.) és javarészüket közöltem is az Irodalomtörténeti Közleményekben *Szemere Miklós irodalmi hagyatéka* címen 1903-ban; Szemere Miklós és Tompa Mihály levelezését 1802-ben külön és külön Szemere Bertalan leveleit Szemere Miklóshoz és Györgyhöz 1908-ban. Az itt közölt érdekes és kedves levelek most jelennek meg először nyomtatásban. Érdekesekek, mert megismerjük belőlük írójuk nemes gondolkodását, jellemét; bepillantást engednek írójuk írói műhelyébe, baráti összeköttetéseiibe, de jellemzők Szemere Miklósról is. Szász Károly és Szemere Miklós barátsága őszinte barátság volt, melyet csak politikai ellentétek zavartak meg egy időre. Van ezekben a levelekben sok irodalomtörténeti értékű adat — kár volna, ha elvesznének. A leveleket a legszükségesebb jegyzetekkel ellátva adom.

Kedves Öregem!

Ne csak, ne húzd össze a szemöldöködöt, hogy ilyen gorombán szólítalak meg; én is elég öreg vagyok s kezdem elhítni magammal, magam jobb voltáért, hogy ez a titulus nem szégyen. Ha te ezt mégis injuriának veszed, módod van benne — add vissza.

Mióta a V. U.-ba¹ utolsó versedet küldötted, a szerkesztő² minden héten kétszer rám jő, hogy illő volna már megköszönnünk; ő a verset, mely lapját annyira emelte, én a megemlékezést, melyet okom volt már

¹ Vasárnapi Ujság. — ² Nagy Miklós.

nem is remélni s mely annyival jobban esett. De én mindig gondoltam, hogy módom lesz hasonlót hasonlóval viszonzni, verssel t. i. s azért halogattam. S az én köszönetemmel az övé is csak maradozott.

Most már vedd szívesen, ily későn is köszönetünket. S mivel jószágod, mellyel rólunk megemlékeztél, új szívességed igénybe vételére bátorít föl, engedd meg, hogy köszönetünkkel egy füst alatt kérésünket is előadhassuk. A jövő év elején arcképekkel akarnánk kedveskedni olvasóinknak. Ismervén ellenszenvedet az arcképezés iránt, eddig ezt elő sem mertük hozni, de miután egy lapban³ megjelent, megengedheted nekünk is. Az lenne egy szép Szemere-szám. Elöl a te arcképed s életrajzod (melyhez némi adatokat szolgáltatnál) — utána tőled egy szép vers (melyet szintén te adnál, persze) — azután valami érdekes közlemény a Sz. Pál Szemere-tárából, melyhez most (a Ráday Könyvtár rendezésével) szintén hozzá lehet jutni. Mit mondasz ezen tervhez?

Mióta szegény Miskánkból⁴ kifogytunk, azóta nem is váltánk levelet. Én öt. nagy betegségében, Február végén vagy Márciusban meglátogattam volt. Emlegettünk téged is; kedélyesen, de sajnálkozva is, hogy tőlünk mert jobb oldaliak vagyunk meggyőződésből, annyira elfordultál. De ezt a themát nem is akarom érinteni. Az irodalom és kivált a poézis isteni országában, hála istennek, nincsenek pártok!

Isten veled, édes Miklós, fogadd még egyszer forró köszönetünket. S szeress ezután is, mint eddig,

híved
Szász Károly.

³ Hazánk és a Külföld. — ⁴ Tompa Mihály.

Pest — Magyar utca 30.

1860. Október 25.

Nagy Miklós öcsém azt mondja, hogy az arcképre kissé igen is hosszú terminust tűztem ki. De ha az marad is, kérünk írd meg: nálam meglevő (Schnecker-féle) arcképed jó lesz-e? vagy mást küldesz? — És a Hazánk s külföldbeli életrajzi adatok jók-e, vagy igazítani akarsz rajtok? s kipótolni valamivel, mit mielőbb kérnénk.

Sz.

Édes Miklós bácsi!

Sohasem hittem volna, hogy lehessen valaminek egészen elérzékenyülé-
sig örvendezni s rajta egyidejűleg csaknem a földhöz vágásig bosszankodni. A Kegyed levele tette ezt az ellentétes hatást. Hallgassa csak.

Halason voltam ipamnál (ki csakugyan a Miklós bácsi Károlya s nem egyszer emlegette egykori jogász társát). Ott találtam a «Választ»¹ — nagy csodálkozásomra a Figyelő mellett jöttek, holott én ugyanazon számot itthon már megkaptam volt nélküle. Épen haza indulóban voltam s az útra magamhoz vettem. Kocsin és állomáson nagy mohón és igen jóízűen el is olvastam. Én szépen kicsináltam, hogy fogok én mihielyt hazaérek, levelet

¹ Szemere M.: «Válasz Brassai S». «Nincs már ismerettyü» c. cikkére. Szemere és Brassai irodalmi vitáját L. Perényi J. *Szemere M. életrajza*. 1897. 67—76. l.

írni, hogy fogom — egyenesen Miklós bácsinak szólítani, hogy fogom beavatkozását megköszönni, hogy fogom megküldeni verseimet, hogy azt a Nagypámat is ismerje meg, mit ismeretlenül oly nagy lelkűen védelme alá vett s. b. Ezt én magamban mind szépen kicsináltam. Haza érve, csak épen a feleségemet, anyámat s kis Ilonkámot csókoltam sorba — már jöttek az asszonyok elé, «hogy nézd mily kedélyes levelet irt Szemere Miklós! mint ajánlja magát bácsikádnak».

Igy megelőztetni, abban pedig amire tulajdonkép négy év óta készültem — azóta t. i., hogy minden könyvtárt hiába hánytam föl azon Athenaeum után miben a Göthe — Miklós bácsi Isten és bajadérje¹ van!.. Ugy-e most most már érzi az én nagy örömmöt s nagy boszankodásomat. De csak hogy itt van levele! Csak hogy tudom, hogy Miklós bácsi engem rég szeret már (persze én Önt épen oly rég), hogy akarja magát általam Miklós bácsinak szólíttatni. De igen jól megférünk mi e megszólítással, ha engem meg az én bácsim te nek szólít, mert abban semmi abnormitás nincs, ha egy hatvanas s egy harminczas ember közt (én épen 33 vagyok mint Krisztus urunk) — a tegezés nem kölesönös is.

Tudom én azt, hogy Miklós bácsi öreg ember; ha ipamtól nem tudtam volna is, tudtam Tompától, Aranytól, T. Endrétől.² De 'sz én ezért még sem tudom öregnek képzelni azt, a kinek kedélye oly örök ifjú. Ha csak eszembe nem jut, hogy a tokaji hegy is vén s évről évre mégis egyformán önti tűzborát. Igazán, ha régi 40 körüli lapokat forgatok, s még maiakat, Miklós bácsi ott is itt is oly hasonló magához, hogy azt kell hinnem, a napot megállította feje fölött. Történetből épen most Halason került kezembe egy Honderű, melyben Vörösmartyhoz, borküldemény mellett irt gyönyörűséges levele van; — elolvastam mellé azt, mit taval Aranyhoz írt a Figyelőben — s irigyeltem nem költészetét, mert azt (furcsa írói különösség bennem) nem tudom irigyelni, úgy örülök a jobbak — s legjobbaknak — hanem irigyeltem kedélyét, melylyel én, fiatal, boldog ember, kinek alig van kívánságom, nem bírok... De hajh a kedély is, ez a köznapinak látszó adomány, csak a géniuszé. Mutatja Tompa, ki anyi csapás, s természeti feketevérűség daczára is, költészetéből ezt a tisztavizű gyöngyöt ki nem ejtette.

Venio nunc... Az a szüret a Hegyalján, a Szemere Miklós borházában! Tompával, Tóth Endrével együtt... hogy csábit! s mily lehetlen! — De nem is tudja, Miklós bácsi, hire nélkül hivatalos voltam már arra a szüretre ezelőtt pár héttel már. T. Endre hívott meg, szerencse, hogy a gazda is szívesen látna, már most tudom; — de hiába. A mi lehetlen, s tudja isten! Mégis röstellem, hogy T. Miska ott lesz; mert ha valami idegen csavargó betalál oda mégis 21-kén vetődni, még ráfogja, hogy az én vagyok (mert sem Kegyed, sem Endre nem ismer) — ámbár másfelől szerencse hogy Miska vak, mert ha azt állítaná sem hinnék, azt mondván, bolond, hiszen te nem látsz, hogy foghatnád rá valakire a hangjáról hogy ez meg az. No de ez persze tréfa, mi is lehetne egyéb? Hogy ott leszek, bizonyos, gondolattal; sőt valóban is, t. i. ha emlegetni fognak; emlegessenek meg kérem s tegyenek a — — — értem is egy hasábot... Meg Aranyért is, s ne

¹ Szemere fordítása: *Gott und die Bajadere*. — ² Tóth Endre költő.

haragudjanak szegényre. Ő neki jobban fáj, tán ez a história, mint nekünk; nekünk mondom, mert én is hibáztatom, én is azt tartom, hogy Brassainak minden szabad nála, másnak semmi Br. ellen. De ismerjük Jánost, ő szegény oly jó, oly scrupulozus ember, oly engedékeny. De azért ne nehezeltjen rá Miklós bácsi, s ne mondja, hogy csalódott benne. Ő *csak* maga ellen vétett, hogy szerkesztő lett, hogy bűvös távolából, árnyából kilépett a napi irodalom sáros piaczára, de ezt a ballépést ne tegyük neki *mi is* nehezebbé, ha *ellenünk* vétett vagy vétene is. — Bocsánat a hivatlan kéretlen, prókátoros kodásért.

Én ezt a levelet nem is Lasztóczra, hanem csak egyenest a szőlő hegyre intéztem. Ha ki nem vinnék s így meg nem kapná, kerestesse az újhelyi póstán; lehet, hogy ott fog heverni, mint Pesten a Deáknak szóló telegramm.

Isten áldja, édes Miklós bácsi! Ölelem Miskát, Endrét! egy pohárral pedig épen abból a borból amit isznak, tegyenek félre számomra akkorra, ha majd érte megyek, hisz az ottani bor pohárban is eltart egy pár évig! Maradok (bár mehetnék!...) K. Sz. Miklós 1862. oct. 18. k.

szerető, tisztelő öccse
Szász Károly.

Kedves Barátom,

jól sejtettem én azt előre, édes öregem, hogy rosszul járok én azzal ha tehozzád irt versemet, a helyett hogy szépen bekópertázva neved napjára odaállítottam volna postai úton, a tisztelő cigány banda mellé, a Koszorú közvetítőjével küldöm hozzád; mert gondoltam én azt, hogy nem hagyod válasz nélkül s akkor jaj az én füzfasípomnak a te kaczagvasíró hegedőd mellett. Megtörtént; de hidd meg, egy csöppet sem fáj, hogy oly végtelen sokkal szebb lett válaszod az én megszólításomnál; mert ha van valaki, a ki zavartalanul *csak* örülni tud pályatársai elsőségének maga fölött az bíz én vagyok. Az isten áldjon meg édes jó öregem szép, gyönyörű szép versedért. Nem jó az embernek erős feltételekkel kísérteni az istent, de nálam fel van téve, el van határozva, hogy a jövő őszön megkereslek. Sietek, ládd, nehogy a két helytt nem találva, arra a «halomra» kelljen fölhágnom, megtalálhatásod végett! Te és meghálni! hogy volna az lehetséges! Nem barátom, soká ne légyen még arról szó, igen, igen soká ne még!

Néha este, ha elalunni nem tudok, mikor már a gyertyát elfújtam, egész románokat csinállok a fejemben, hogy megyek én be hozzád egy estefelé (Tóth Endréhez is mindig így készülődök) hogy mondom hogy én ez s ez pesti prókátor, vagy commis-voyageur vagyok, a kocsim eltöre, szállást kérek, így meg úgy tisztelem a poeta urakat stb. Milyen jó lesz majd nevetni magamban a valamit gyanító, mégis rám fogni nem merő szem kémleő tekintetét. Persze absurdum. Mert sokkal sangvinikusabb legény vagyok, hogy sem küszöbödre lépve egy másodpercig is meg tudnám tartani magam a kilobbanástól; az első komoly kép cserepe eltörnék arczomon, elnévetném magam s oda volna a Tokajtól fogva folytonos gonddal készített száj, mint az egykori asszonyé, kit cselédje az úton megboszantván a soaré feleutjáról vissza kelle mennie, hogy — újra rendbe szedje.

Erről hát lemondtam s hogy megmutassam, ime ide melléklem egyetlen jól talált arczképemet, nem azért hogy láss, hanem azért, hogy tőled is vissza írást levend (levén?) jogom követelni, én is lássalak mielőbb. Lehetetlen, e fotográf világban, hogy bármily elvonultan, szinte önkéntes száműzetésben élsz, arczképed ne legyen. Tedd meg, kérlek szépen, küldj egyet belőle, hogy legyen képzetem kopasz homlokodról (az enyém sem különb) s mosolygó szádról. Úgy-e megteszed? s megörvendezteted velem, rajtam kívül feleségemet is, ki örül, hogy hugodnak szólítod s hegyezi ajkát csakugyan. Ő persze «apró lánykái közt», mint ezelőtt 20 évvel a tied, csak úgy lát meg téged, ha valaha helyébe jössz neki; erről versel, bölcsen, mit se szól; vagy ha szólni kezdene, mindjárt másra fordítja a beszédet. De mi arról még nem mondunk le; ékesszóló kálvinista pap vagyok én barátom, s remélem, hogy rábeszélő tehetségemnek nem fogsz ellenállni.

Ha kérésemnek engedve, képedet küldöd s irsz, szeretnénk családodról tudni valamit, a hű társról, hulló rózsafádról, kit ismeretlenül tisztelünk s szeretünk, az egykori «apró lánykáidról, édes jó barátom» — a kik ha élnek, nem aprók már. Ilyen a kíváncsi ember, nem tud várni a jövő őszig; — de nehogy ebből azt vond ki, mintha jövő őszi látogatásom tán nem is volna oly egész bizonyos! Bizonyos az, menyiben emberi akarattól függ, elhatározott dolog az.

Egész öröklét, hogy T. Miskáról és T. Endréről nem tudok semmit csak hogy olykor nevéket látom munkáik alatt. Tompában végtelenül tudok gyönyörködni; mily roppant emelkedés az újabb években! mostanában alkotja legremekőbb műveit; kedélye, mely borongása daczára is könnyű volt régebb, a bűtől mélyült meg s nyers erőben, súlyban kimondhatlan sokat. De mit beszélek ezekről én *neked*? Igaz, hogy két poéta úgy össze nem jöhet, hogy a távollevőket meg ne szólja.

Isten veled. Még egyszer mondd tiszteletünket kedves feleségednek, egész családodnak; magadat feleségemmel együtt öllelek s vagyok

Szabadszállás 1865. Jan. 6. szerető hüved

Szász Károly.

Töredékes levél.¹

Verseimről irsz s igen köszönöm figyelmedet irántok. És mivel feleségemnek hálistennek nincs orbánca, nem hagyom válasz nélkül. Akár hiszed, akár nem, válaszodat hozzám szebbnek tartom az én versemnél. Az enyém tán könnyedébb s szerkezetesebb is lehetett; de hát mi a humor, ha nem a komoly és vig akár bohókás vegyítése, egyikről a másikra átugrás — csak talpra essék az ugró; s a tied úgy volt. Benne pedig az a strófa, hol arra utasítasz hol keresselek, egyszerűségében a legszebb és legfestőibb volt, mit valaha irtál, még azon végtelenül gazdag verset sem véve ki, melylyel 40—2 körül Vörösmartynak a tokai bort küldted, s melyet én egy régi rongyos Honderüből, ha kezembe kerül Halason, ipaméknál, nagy gyönyörű-

¹ A levél eleje elveszett.

séggel olvasgatók. A régi Athenaeumokhoz fájdalom sehol se juthatok s bár évek óta keresem, Göthe bajadérjának fordítását tőled, meg nem kaphattam. Olvastam még akkor Enyeden, tíz éves gyermek, mikor persze egy szót sem értem belőle, s emlékeztem hogy te azt lefordítottad; mikor aztán most 4—5 éve én birkóztam vele (földröz vágott természetesen) kerestem fordításodat s nem találtam. Nincs-e meg neked? ha előkeresnéd és elküldenéd, boldoggá tennél vele. Emlékszem a *Hatász*¹ és a *Föltalálva*², s tán a *Viola* fordításai is megvoltak tőled. Szeretném látni a *Föltalálva* hogy van, im az egység mit egyik este szinte akaratlanul veték papírra,

Erdőbe jártam	Egy kis virág állt	Letörni vágytam,
Magánosan,	Árnyas helyen,	De esdve kért:
Mitsem keresve	Fénylő mint csillag,	— Hervadni engem
Csak gondtalan.	Szép mint a szem.	Mért törsz le, mért?

Hát gyökerestől	Ott csendes helyre
Kivettem én	Ültettem el . . .
És kis kertembe	S tovább virágzik
Haza vivém.	S új galyt nevel . . .

kérlek küldd el nekem te is a tiedet.

Különben én mostanában, majd félév óta nem írtam verset, rendszeren, ha az év eleje következik írok 6—8 darabot, mindenik lapnak kell egy, aztán többet nem. Sok minden dologba fogok mindig, elforgácsolom időmet, erőmet, dolgozom, kiadóknak pénzért holmi gyári dolgokat, algebra fordítást meg ilyesmit. Nincs, barátom, ezen az én igen sok dolgozásomon semmi áldás. De már úgy megszoktam, hogy keveset dolgozni nem tudok; mert mindent gyorsan dolgozom, egyfolytában, mindennap 6—8 órát írok, ha bár verses legyen is a mű melyen dolgozom; így van, hogy pl. *Tr. Csákomat* megírtam 24 nap; egy *Shakspere* fordítást megcsinálók 15—20 nap; egy eredeti tragédiát versben, pl. *Herodesemet* 18 nap. No persze mindez sokkal, jobb volna, ha akár kétannyi idő alatt volna megírva, de lassan dolgozni nem tudok; akár ha minden dolog napra egy pihenési, vagy szellemi emésztési napot tudnék adni; de oly lázas vagyok, ha valami munkába kezdettem, hogy azt — ha aludni nem kellene és enni, — éjjel nappal le nem tenném míg készen nincs. Betegség. *Video meliora proboque, deteriora sequor*; én Aranyt és Gyuláit irigylem, a kik tudnak lassan és gonddal és jól dolgozni.

Szász Béla igen is testvérem, jelenleg Utrechtben akademikus, szép tehetség, sok irodalmi és philosophiai tanulmányval, Gerő nem rokonom, különben Kolozsvári lelkész; nem tehetség nélküli ember, de kevés izléssel bír. Hanem testvérem még Domonkos, szintén kolozsvári lelkész, ki azonban legnagyobbreszt theologiai tanulmányoknak él, ámbár korábban próbált valamit a költészeti téren is, de szerencsésb mint én elég jókor észrevette a középszerűség átkát és visszalépett a szépirodalmi térről.

Sajnálom, hogy utóbbi arczképemet el nem vállalod barátodnak ez az igazi. Előbbi, melyet dicsérsz tán a *Trencsényi Csák* előtt álló körrajz lehet; elég jó volt akkor (1860) de mint *Barabás képei* mind: szépítve. Különben remélem, hogy arczommal, mely minden fotografiában elveszti elevenségét s

¹ Goethe: *Der Fischer*. — ² Goethe: *Gefunden*.

mozgalmasságát, kibékülsz majd a valóságban; mindenesetre meg kell veled elégedned úgy a mint van!!

Leveled Aug. 8-án kelt; de nem talált itthon; Halason voltam ipaméknál s odajött utánam; 16-án vettem. 18-kán jöttem haza; s 21-dikén irok ime. Remélem elég hamar. S most már, mint az egykori török a hegyes bicskával evő parasztot, s az egykori angol a karómászó perzsát, — én is lesem: mikor taposnak el és meg téged a vadkanok; mert azt az átkot mondtad magadra ha rögtön nem válaszolsz. Azon ne aggódj, hogy meggyötörsz kéziratoddal; csak gyötörj.

Isten veled; egész családodat, feleséggel együtt üdvözöljük. Az új menyasszonynak boldogságot kívánunk. Mariska lányodról, nevén kívül semmit sem írtál.

Isten veled még egyszer s ezerszer; öllelek s vagyok barátod vagy öcséd a mint akard, mindenesetre igaz hived

Szász Károly.

Szabadszállás 1865. Aug. 21.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.